

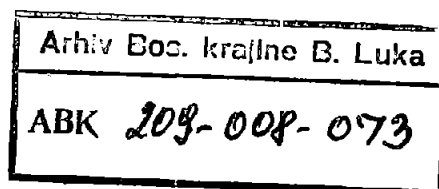
GAZIĆ DERVIŠ - DEDO

NEKI ASPEKTI POLITIČKE KLIME U BANJOJ LUCI UOČI IZBIJANJA RATA

L e g e n d a :

- Sjećanja Dede Gazića notirana u Arhivu 27.februara 1978. godine na 6 stranica mašinom kucanog i auteriziranog teksta;
- Sjećanja umnožena u 7 primjeraka istovjetnog teksta, koji se nalaze: po dva kod autora i u Arhivu Bos.krajine, a po jedan u Institutu za istoriju u Sarajevu, Muzeju Bos.krajine u Banjoj Luci i Odboru edicije "Banja Luka u novâjoj istoriji".

SADRŽAJ SJECANJA : Formiranje antikomunističkih komiteta; raspojasano djelovanje srpskih i hrvatskih nacionalista i njihovih organizacija; profašističke organizacije i antisemitizam; plima razvoja radničkog pokreta i sticanje uporišta u udruženjima, klubovima i raznim organizacijama; deportovanje komunista u Ivanjicu i pozivanje aktivista radničkog pokreta u vojnu rezervu; priredba RKUD "Pelagić" 1940.godine i revolucionarni govor Nike Jurinčića; antifašistička raspoloženja građana; demonstracije 27.marta 1941.godine i govor Muhameda Kazaza.

GAZIĆ DERVIŠ - DEDO

NEKI ASPEKTI POLITIČKE KLIME U BANJOJ LUCI UOČI IZBIJANJA RATA

Nekoliko godina pred izbijanje aprilskog rata, a i par godina pred drugi svjetski rat, režim naročito usmjerava svoju aktivnost na suzbijanje svih manifestacija revolucionarnog radničkog pokreta. Još 1937. godine dolazi do formiranja antikomunističkih komiteta u srezovima, a i na nivou banovina. Jedan takav komitet, kao što sam čuo, obrazovan je u Banjoj Luci, ali njegova djelatnost uopšte nije mogla doći do izražaja, bar u javnosti. Sastav je držan u tajnosti jer predstavnici čak i desničarskih političara nisu htjeli da se o tome išta zna. Četničko udruženje, isto tako, razvija svoju aktivnost, ali nije moglo da razgrana svoju aktivnost. Razmahale su se i druge desničarske organizacije u mjeri koliko su mogle. Njihova omladinska ekspozitura bila je organizacija UNA (Ujedinjeni nacionalni akademičari), koja je uz podršku svih desničarskih organizacija, organizacije ~~XXXXXX~~ Jugoslovenske radikalne zajednice i organa državne uprave pokušavala da onemogući političku i kulturnu aktivnost KAB-a. Ljotićevci, isto tako, nastavljaju svoju aktivnost, ali ne uspijevaju da postignu bilo kakve zapaženije rezultate.

Uporedo sa srpskim nacionalizmom i nacionalističkim organizacijama diže glavu i hrvatski nacionalizam predvođen braćom Gutić i njihovim sljedbenicima. Njihov ideolog u Banjoj Luci bio je dr Feliks Nedjelski, klerikalac velikog formata. Njihova grupacija bila je brojčano mala, ali je pokušavala da ostvari svoj uticaj na hrvatsku omladinu, u čemu nije uspjela. Mi smo ih tretirali kao frankovce-fašiste.

Režim je tolerisao aktivnost organizacija velikosrpskog nacionalizma, hrvatskih šovinista, ljotićevaca, kulturbundovaca i drugih reakcionarnih grupacija, preduzimajući jedino mjere protiv radničkog pokreta, odnosno organizacija vezanih za radničku klasu. Pojačan je i personalni aparat Uprave policije

sa novim policajcima i agentima, među kojima se naročito isticao Nikola Bogojevski, iskusni agent beogradske policije. Ruski emigrant i carski oficir, student prava, poliglota za jezike i iskusni agent za antikomunističke istrage bio je potreban Upravi policije u Banjoj Luci da bi se energičnije mogla angažovati protiv radničkog pokreta. Sistematski se prišlo prikupljanju dokumentacije i stvaranju evidencije o komunistima u Banjoj Luci i licima koja su sumnjiva za komunističku aktivnost. Prate se i pažljivo evidentiraju sve akcije i aktivnosti radničke klase, odnosno njenih organizacija.

Osjećala se i nacionalistička kampanja protiv Jevreja, čiji su idejni i politički izvori bili sigurno poznati organima javne vlasti. To se najbolje vidjelo u slučaju ubistva članova porodice trgovca Salomona Haima Poljokana. U toku noći izvršeno je krvoločno ubistvo Salomona, njegovog sina (mladića su u gradu zvali Sinek) i još nekog člana porodice. Sva je jugoslovenska štampa o zločinu pričala. Premda je cjelokupna banjalučka javnost znala da su zločin izvršili Ljotićevci, Uprava policije i oni koji su vodili isljedni postupak zataškavali su cijeli slučaj. Dozvolilo se da se tragovi izbrišu da bi istraga tapkala u mjestu jer je tako trebalo postupiti da se ne zamjere Ljotićevcima. Znalo se kuda konci organizacije zločina vode i, vjerovatno, ko je sve u to bio umještan. Pretpostavljam da se banjalučkim istražnim organima iz viših organa stavilo do znanja da se cijeli slučaj treba i mora zataškati. Tako je i bilo. Zločin nije rasvjetljen.

Desničarske organizacije nisu imale podrške u masama, u narodu, ali su imale finansijsku, političku i ideološku u organima državne vlasti. Novac i propagandna sredstva, međutim, nisu im mogla obezbjediti uticaj na gradjanstvo. Zbog toga su sve one po brojnosti bile malobrojne. ~~Njihova malobrojnost bila je veća od broja članova jer su se desničari istovremeno našli u svim njihovim organizacijama.~~ Zbog svoje malobrojnosti su i pribjegavale praksi terorizma očitovanoj na različite načine. Otvorenim fizičkim napadima pokušavali su da zastraše narod, a posebno simpatizere radničkog pokreta. Pokušavali su omesti, predavanja, priredbe, skupštine i druge manifestacije. Oni nisu mogli da zastraše aktiviste radničkog pokreta, ali su htjeli bar da zastraše one koji su davali podršku rad-

ničkom pokretu i kao simpatizeri u njemu učestvovali. Trebalo se, dakle, suprotstaviti akcijama srpskih i hrvatskih nacionalista da bi se zaštitile radničke organizacije i manifestacije. Zbog toga se prilikom svake radničke manifestacije osiguravalo obezbjeđenje od naših skojevaca i drugih naprednih omladinaca. Gdje god su se naši omladinci pojavili, šačice nacionalista morale su bježati jer je brojnost naših omladinaca bila veća, a uživali su simpatije i podršku većine stanovništva grada.

Jedan takav napad nacionalista organiziran je protiv priredbe RKUD "Pelagić" krajem 1940. godine. Nacionalisti su pokušali da spriječe održavanje ove priredbe. Pronio se glas da je na bini Hrvatskog doma montirana paklena mašina. Bilo je to maslo Ljotićevaca. Nije mi poznato da li je ta paklena mašina postavljena, ali to je sasvim moguće jer im takva praksa nije bila strana. Oni nisu prezali od fizičkih napada, kada su pojedinci bili prosto pretučeni. Oni su nastavili ono što su nekada praktikovali članovi organizacije SRNAO.

Postavljena straža od naših omladinaca pred Hrvatskim domom omogućila je održavanje ove priredbe "Pelagića". Bila je tako masovno posjećena da je okolni prostor oko sjedišta bio ispunjen gledaocima. U svom revolucionarnom govoru na ovoj radničkoj priredbi Niko Jurinčić je dao ocjenu političkog stanja u zemlji i u Banjoj Luci. Posebno je naglasio da režim daje podršku nacionalističkim i fašističkim organizacijama koje primjenjuju fašističke metode ponašanja prema svemu onome što je napredno, a naročito prema proletarijatu i njegovim klasnim organizacijama. Naglasio je i činjenicu da je režim zabranio djelatnost Kluba akademičara u Banjoj Luci, masovnoj i naprednoj studentskoj organizaciji u gradu, da bi se ugušila napredna misao i otvorio prostor za djelovanje profašističkih i nacionalističkih organizacija sa beznačajnim brojem članova i simpatizera. Zbog ovog svog govora, koliko se sjećam, Niko Jurinčić je odmah uhapšen.

Na ovoj priredbi posebno je bio zapažen nastup šegrtskog hora, koji je pripremao ~~Nikola Jurinčić~~ Drago Mažar. Pošto je Drago Mažar u međuvremenu otpremljen u logor Ivanjicu, šegrtski hor nastupao je bez svog dirigenta. Gledaoci su ga oduševljeno pozdravili, uz glasno skandiranje: gdje je horovodja?

Svi su znali da se Drago Mažar, Kasim Hadžić, Leda Karabegović i dr. nalaze deportovani u logoru Ivanjici i svi su na ovaj način izražavali svoj protest, kao što je to uradio i "Pelagić" izvođači šegrtski hor bez hero vodje.

Klub akademičara bio je zabranjen početkom 1940. godine i počelo se govoriti i o zabrani rada RKUD "Pelagić", ali zabrana nije uslijedila sve do negdje krajem godine. Ali, aktivisti iz KAB-a i "Pelagića" nastavljaju rad u KUD "Budućnost", u kome su mnogi i ranije već radili. Zbog toga čule su se vijesti da se priprema zabrana rada i društva "Budućnost". Da je vlast i to uradila nabujalu aktivnost banjalučkog radničkog pokreta ne bi mogla spriječiti jer su banjalučki komunisti već preuzeli uprave gotovo svih društava, udruženja, klubova i raznih drugih organizacija: Napretkova omladina; Fadilet; djačka društva u Gimnaziji, Trgovačkoj akademiji i Učiteljskoj školi; KUD "Budućnost"; Banjalučki nogometni pottsavez; NK "Balkan" itd., a da i ne govorim o svim podružnicama sindikata URSS-a. Po zadatku, članovi KPJ i SKOJ-a uključivali su se i u režimske organizacije tako da je i tu radnički pokret stvarao svoja uporišta. Zbog toga, pošto se zabranama nije moglo ništa postići, režim pribjegava drugim mjerama, pored tradicionalnih mjera hapšenja i zabrana. Jedna od tih mjera bilo je odvođenje grupe banjalučkih komunista u logor Ivanjicu. Ona je bila kombinovana ranijim regrutovanjem omladinaca za koje se sumnjalo da su članovi SKOJ-a i pozivanjem u rezervu onih za koje su sumnjali da su članovi KPJ. Kao i mnogi drugi banjalučki komunisti, ja sam 1940. i 1941. godine pozivan u rezervu na po mjesec i po dana. Nikakve potrebe nije bilo da se u dvije godine uzastopno pozivam u rezervu. Mene su bacili da služim rezervu čak u Logatecu u Sloveniji.

Medjutim, ovakvim mjerama nije se moglo ništa postići jer su nastavljali rad brojni članovi SKOJ-a i još brojniji simpatizeri revolucionarnog radničkog pokreta, koji su po opredjeljenju bili komunisti, mada nisu bili članovi ni KPJ ni SKOJ-a. Takvih je bilo mnogo. Na odredjen način se sektašilo što takvi nisu bili primljeni u KPJ i SKOJ, drugovi u koje smo se uvijek mogli pouzdati. Uzeću samo primjer SAČIĆ FERIDA-ROZMANA čija je kuća bila partijski punkt. U njoj su se održavali brojni ilegalni partijski i skojevski sastanci, a i skojevska konferenci-

ja, kada je on čuvao stražu. U njegovoj je kući, kako sam čuo, neko vrijeme bila i partijska tehnika. Mada je u isto vrijeme bio i aktivista i sindikalnom radu i u RKUD "Pelagić" u KPJ nije primljen. Takvih je, da ne nabrajam, bilo jako mnogo. To se pokazalo u ustaničkim danima 1941. godine kada su otišli u partizane ili veoma agilno radili kao ilegalci u gradu. Mnogi su poginuli ili ubijeni u logoru, a da nisu bili primljeni za članove SKOJ-a i KPJ, što im je bila najveća želja, čak i životna. Politički i moralno bilo bi veoma neispravno ako takve ne bismo smatrali komunistima, mada formalno nisu bili članovi proleterske avangarde.

Približavali su se burni događaji. Februar i mart 1941. godine bili su u znaku isčekivanja šta će dalje biti. Svi su bili uvjerenja da će i Jugoslavija biti zahvaćena ratom. Javno se govorilo o političkom stavu kneza Pavla i vlade Cvetković-Maček o političkom približavanju Njemačkoj i Italiji. U gradu bilo je veoma razvijeno antifašističko raspoloženje. U partijskoj organizaciji stalno je bilo na dnevnom redu pitanje o problematičnoj politici koju vodi knez Pavle i jugoslovenska vlada. Posebno je zabrinjavala činjenica što se dozvoljava raspojasano djelovanje fašističkih organizacija Ljotićevaca, hrvatskih nacionalista i kulturbundovaca. Razmatrana je i mogućnost da Jugoslavija dozvoli prolaz njemačkih trupa preko svoje teritorije, što bi značilo gubitak nezavisnosti kao i osvajanje teritorije. Jedini izlaz bi bio u uspostavljanju diplomatskih odnosa sa SSSR-om i sklapanju sporazuma o uzajamnoj pomoći i saradnji. Samo u tom slučaju, smatrali smo, Jugoslavija neće biti vojnički napadnuta. Razmatrana je politička situacija iz svih aspekata, a dominirala je i u političkoj atmosferi grada.

Mada se mogla očekivati, sve je ipak iznenadila vijest o potpisivanju pakta sa silama osovine. Partijska organizacija je odmah reagirala na najbolji mogući način organizirajući masovne demonstracije ulicama grada 27. marta 1941. godine i mitingom pred Gradskom pivnicom (današnjom gostionicom "Kozara" u zgradi do Skupštine opštine na glavnoj ulici). Grad je tako dokazao svoje antifašističko opredjeljenje.

Pred nekoliko hiljada ljudi revolucionarni govor održao je Muhamed Kazaz, inače poznat kao dobar govornik. Mislim

da je bilo prisutno, prema mojoj procjeni, tri do četiri hiljade gradjana. Interesantno je kao pojedinost, da se policijske vlasti uopšte nisu umješale u smislu da se spriječi revolucionarni govor Muhameda Kazaza, koji je osudio fašizam i politiku jugoslovenske vlade u izdaji slobode i nezavisnosti zemlje u potpisivanju sramnog pakta sa fašističkim državama. Kazaz je govorio i o uspostavljanju diplomatskih odnosa sa Sovjetskim savezom i potrebi zaključivanja pakta o uzajamnoj pomoći i saradnji sa SSSR-om kao garanciji očuvanja nezavisnosti. Premda su tu u blizini bili policajci i agenti, nisu uopšte intervenisali ni da spriječe demonstracije, a ni govor Muhameda Kazaza. Bio je to prvi slučaj, koliko je meni poznato, da policijski organi nisu intergenisali, kada su ranije rasturali i mnogo bezazlenije skupove.

Koliko ja pamtim, ovaj je miting bio najmasovnija revolucionarna manifestacija radničke klase i gradjanstva Banje Luke između dva svjetska rata.

27. februar 1978. godine
Banja Luka

Gazić
_____
(Đedo Gazić)

